

Lukács Zoltán Gábor¹

LASSAN MÁR FELEJTEK – ICH VERGESSE LANGSAM CSOBÁNKA ÉS AZ 1946-BAN KITELEPÍTETTEK EMLÉKEZETE

DOI: <https://doi.org/10.25116/kozelitesek.2023.2-6>

I AM SLOWLY FORGETTING – ICH VERGESSE LANGSAM CSOBÁNKA AND THE MEMORY OF THE DEPORTATION OF THE SWABIANS IN 1946

Absztrakt

Csobánka, a Pilis lábainál fekvő község viharos, mozgalmas múltra tekint vissza. Történetét több elnéptelenedés és lakosságcsere tarkítja. Jelenkorát, etnikai összetételét nagyban meghatározza többszöri elnéptelenedése, a svábok 1946-ban elrendelt kitelepítése, majd az ezt követő betelepítések. Dolgozatomban bemutatom Csobánka etnikai történetét, a kitelepítés hatásait, valamint a lakosság mai összetételét és a falu ebből eredő sajátos helyzetét. A „mi és ők”, az idegenség, a sokszínűség, a hibrid identitások koncepciói mentén megoldásra váró társadalmi jelenségeket és problémákat tárok fel. A kitelepítés emlékezetét egy Németországba, Wertheimbe kitelepített sváb lakossal készített interjú, a faluban felállított emlékmű története és szimbólumai, valamint az örökség megőrzésére irányuló törekvések, illetve saját tapasztalataim bemutatásán keresztül ismertetem. A falu története ma ismét fordulóponthoz érkezett, a lakosság átalakul, az emlékek halványulnak. Tanulmányom célkitűzése, hogy a diskurzus részévé emeljem Csobánka színes, folyamatos átalakulásban lévő etnikai hátterét és történelmét, és további kutatások felé irányítsam a figyelmet. Az emlékezet megismerése és megőrzése fontos tanulságul és a jövő alakításának új alapkövéül szolgálhat.

Kulcsszavak: Csobánka, emlékezet, etnikai konfliktusok, hibriditás, identitás

Abstract

A village at the foot of the Pilis, Csobánka has a turbulent and eventful past. Its history is marked by several depopulations and population changes. Its history and ethnic composition are largely determined by its repeated depopulation, the expulsion of the Swabians in 1946 and the subsequent

¹ A Milton Friedman Egyetem kommunikáció- és médiatudomány mesterképzési szakjának végzős hallgatója.

resettlements. In my thesis, I will present the ethnic history of Csobánka, the effects of the expulsion, the current composition of the population and the resulting specific situation of the village. I will explore social phenomena and problems that need to be solved along the concepts of “us and them”, foreignness, diversity and hybrid identities. The memory of the displacement is presented through an interview with a Swabian resident who was displaced to Wertheim, Germany, the history and symbols of the memorial erected in the village, and the efforts to preserve the heritage, as well as through my own experiences. The history of the village has reached another turning point, the population is changing and the memories are fading. The aim of my study is to bring Csobánka’s colourful ethnic background and history, which is in a constant state of transformation, into the discourse and to direct attention towards further research. Learning about and preserving memory can provide important lessons and a new foundation for shaping the future.

Keywords: Csobánka, ethnic conflict, hybridity, identity, memory

Párás-ködös idő volt, felhős szombat délután. Interjúalanyommal, Zsófi nénivel szeretünk volna előben beszélni, de erre sajnos nem volt lehetőség. Ahogy jöttek az újabb és újabb kérdések, úgy éreztem, hogy a körülöttünk lévő levegő egyre sűrűbbé és nyomottabbá vált. A beszélgetésünket áthatotta egy mélységes, végtelen csend, ami mögül közel nyolc évtized távlatából egy széttépő, szétszakító élmény sejlík át. 1946 márciusa Csobánka történetének egy fájdalmas csomópontja. Ekkor született a rendelet, ami a falu háromnegyedét kitevő sváb lakosság azonnali kitelepítéséről intézkedett.

A kedves, mosolygós néni, akit a képernyő túloldalán láttunk, egyike annak az 1310 kitelepítettnek, akiket 1946-ban Csobánkáról Németországba, Heidenheimbe és Wertheimbe hurcoltak. Ő Wertheimbe került, onnan kapcsolódik most hozzánk. Fia, Wolfgang segít neki a számítógépnél. Kisgyermekként elvették az otthonát, elvették a hazáját. Az emlékeiről, a kitelepítés és az azt követő útkeresés emlékezetéről beszélgetünk. A vonal másik végén, Csobánkán, a polgármesteri hivatal tárgyalójában ülünk. A polgármesterrel, a közösségi ház vezetőjével és a német nemzetiségi önkormányzat képviselőjével a kitelepítés 75. évfordulója alkalmából kértünk egy találkozót Turpisz Zsófiától, amiből egy visszaemlékező cikk született a csobánkai újságban (Lukács, 2021).

Az interjú óta eltelt két év során rendszeresen visszatértem gondolatban erre a hívásra. Úgy érzem, hogy a hallottak, az élmények lenyomata nagy hatással volt rám. Ez arra inspirált, hogy a 77. évfordulón ismét elővegyem a témát, és mélyebben feltárjam Csobánka, a „Pilis Gyöngyszemének” viharos történetét és emlékezetét. Dolgozatom célja bemutatni a Csobánka történetéhez kötődő főbb etnikai változásokat, a kitelepítés emlékezetét és a jelenkorban megjelenő diverzitás hatásait. Ezzel szeretném előkészíteni és megalapozni a téma további, mélyebb kutatását, újabb rétegek feltárását.

Önreflexió

Csobánkai lakosként igyekszem bekapcsolódni a falu közösségi és kulturális életébe. 2019-ben Budapestről költöztünk ide a családommal, igyekszünk integrálódni a település szövetébe, új kapcsolatokat kötni és új inspirációkat keresni. Rendkívül érdekes számomra a falu háttere, történelme, a különleges, öt nemzetet magába foglaló népesség élete és folyamatai. Az elmúlt évek során rendszeresen írtam a helyi lapba, interjúkat és riportokat készítettem a *Csobánkai Hírlevél*be. Önkéntes munkám során alkalmam nyílt betekintést nyerni Csobánka sokszínű és változatos hátterébe. Véleményem szerint e rendkívül színes, szomorú eseményekkel is bőven tarkított múltú falu történetének a feltárása igen összetett feladat, számos rétegét érdemes a továbbiakban mélyebben is kutatni.

Egy sokszínű tér

Csobánka története a régmúltra tekint vissza, amit több elnéptelenedés, kitelepítés és lakosságcsere tarkít. Mai lakossága etnikailag és kulturálisan egyaránt igen sokszínű a multikulturális térben, amit a történelmi korok, az 1940-es évek eseményei és a jelenkor változásai egyaránt áthatnak. A kitelepítések után behozott új lakosság konstruált, míg az elmúlt években jelentőssé váló belső migráció, kiköltözés a fővárosi agglomerációba organikus folyamatként a többrétegű hibrid identitások egy érdekes elegyét alkotják (Hall, 1992: 22). Az egy településen, de eltérő napirend, életterek, háttér és szükségletek szerint élők, mint például az ingázó beköltözők és a helyi származású idősek, vagy éppen a betelepítettek a csobánkaiság egészen más aspektusait élhetik meg. A helyi identitás más reprezentációját tapasztalhatja meg, aki alvófaluként tekint rá, mint aki itt tölti a napját, helyben vásárol, érintkezik a helyi közösséggel, részt vesz a helyi eseményeken. Ezek nem feltétlenül élesen elkülönülő rétegek, hanem alakulásban lévő, személyesen megélt tapasztalatok alapján formálódó hibrid identitások. Erre hatással vannak egyéni- és csoportérdekek, az egyes etnikai és társadalmi rétegek eltérő látásmódjai, létező és „elképzelt közösségek”, melyek egy esemény vagy konfliktus esetén egyenlőtlen, egymással versengő felekké alakulhatnak (Bhabha, 1999: 93–96).

Csobánka történetéről

Csobánka a Pilis hegység déli felén található, tőle északnyugatra emelkedik a hegység két legmagasabb pontja, a Pilis-tető (757 m) és a Dobogókő (700 m) (Horváth, 1996: 9).

A mai Csobánka területe feltehetően az őskor óta lakott. A Mackó-barlangból öt rétegben kerültek elő Neander-völgyi ember leletei. A fellelt maradványok és tárgyi emlékek során úgy azonosították, hogy már az időszámítás előtt 150 000–50 000-re tehető középső ősköorra tekint vissza a település múltja. Előkerültek az őskor felső szakaszában élt korai szeleta műveltség eszközei, szerszámai (Kr. e. 50 000–8000), a középső rézkor (Kr. e. 2300–2100) Ludanice-kultúra leletei, a Kr. e. 2100–

1900 közée tehető péceli kultúra lenyomatai, valamint késő bronzkori (Kr. e. 1100–800) urnasírokat is találtak a falu területén. Az időszámítás előtti 5. századtól kelták lakták a területet, majd az 5. század végéig római megszállás alatt állt. A római kori emlékek közül egy faragott kőtömb, feltehetően egy régi síremlék töredéke máig látható a római katolikus templom kertjében. A honfoglalás időszakáig pedig avarok éltek itt (Horváth, 1996: 11–14).

Számos nép lakta ezt a területet, így a település nevének is különböző említései maradtak fenn. Az Árpád-korban a *Boron* elnevezést használták, ezt a mai Borony utca neve őrzi. Későbből pedig a Szentmárton puszta, Suban, Csobán, Fedémes, Garancs és Kandé nevekről tudunk. A Csobánka elnevezés az iráni eredetű *suban*, *pásztor* szóból ered. A népvándorlás ideje után, a 10–12. században az Aba nemzetség leszármazottai lakták be a térséget. Az Abák között, Aba Amádé rokonságába tartozott Csobánka nevű vezér. A betelepülés után a falu területén szőlőtermesztéssel foglalkoztak. (Bonomi, 1940: 46–47; Horváth, 1996: 16–22).

A török korban, a 16. század során a falu teljesen elnéptelenedett, majd százötven év enyészet múltán, Buda 1686-os visszafoglalását követően elindult az újbóli benépesülése. A megmaradt épületekbe délvidéki rácok és szerbek érkeztek, elsősorban juh- és kecskepásztorok. A *Csobánka* elnevezés a mai formájában az 1698. évi adóösszeírás óta hivatalos. A névben így egyesül a népvándorlás korának iráni nyelvemléke, a *csobán* szó, ami számadó juhászt jelent, és a *suban*, a subás birkapásztor. A Rákóczi-szabadságharc idején, 1705-re a falu ismét elnéptelenedett, a rácok elmenekültek a harcok idején (Horváth, 1996: 38–42).

Öt nemzetiség falva

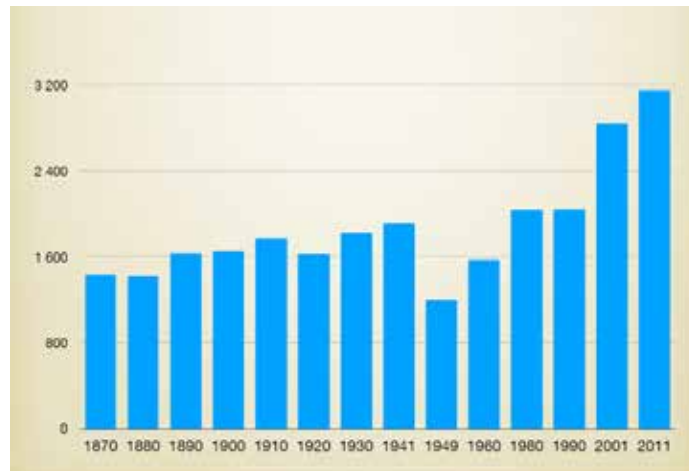
A 18. század elején a falu újból benépesült. Elsőként rácok érkeztek. Részben a korábban elmenekültek jöttek vissza, majd új családokat is telepítettek Délvidékről. 1724 után kezdtek érkezni a német, szlovák és magyar családok. A rácok aránya 1817-re a lakosság egyharmadát tette ki, a Tübingiából érkezett német ajkú svábok kerültek többségbe.

A magyarok közül a feljegyzések elsőként 1725-ben Molnár István molnárt, majd Kovács István kovácsot említi a benépesülő faluban, de még nem tartósan éltek itt, évente megújítandó szerződéssel érkeztek dolgozni. Az 1770-es évek nyilvántartásaiban már itt élő magyar jobbágycsaládokról is szó esik (Horváth, 1996: 55–56).

Szlovákok 1736 óta voltak Csobánkán, de csak néhány családról van tudomásunk. A cigányság 1760-ban tűnt fel a falu lakói között. Korábban is dolgoztak itt szegkovácsként, de állandó lakosként csak később érkeztek. A 18. század második felében egy-egy görög család is érkezett, ők kereskedők voltak.

A falu lakosságának nagyját alkotó ortodox szerbek és az elsősorban katolikus svábok igen zárt közösséget alkottak. Zsidók egészen 1816-ig nem érkeztek a községbe.

A kitelepítés

1. ábra: Csobánka népessége 1870 és 2011 között (KSH népszámlálási adatok)

Csobánka lélekszáma a 19. század közepétől mostanáig látszólag szinte folyamatosan emelkedik. Az 1940-es években viszont törés mutatkozik a növekedésben. Ezt nem közvetlenül a második világháború harctéri veszteségei okozták. 1944 végén a front közeledése miatt távozásra szólították fel a német ajkú lakosokat, ennek ellenére a legtöbben helyben maradtak. A Vörös Hadsereg év végén megszállta a falut, ahol az 1900 fős lakosságnál jóval nagyobb létszámban szállásoltak el orosz katonákat, akik rekvirálták a falu tartalékait és állatállományát (Horváth, 1996: 179–180). A harcok egy 1945. februári német bombázást kivéve közvetlenül nem érintették Csobánkát. A katonának elvittek közül nyolcvan csobánkai veszett oda a háborúban (Walper – Leikep, in: Padisák, 2011: 29–30, 43).

A front érkezése előtt Csobánka lakosságának háromnegyede német, 10%-a magyar, 10%-a tót, 4%-a szerb volt. A lakosság 80–85%-a magyarul beszélt, 90%-a katolikus vallású volt. Az istentisztelet latin nyelven zajlott, a nagymisék pedig felváltva német és szlovák nyelven (Walper, 1996).

2. ábra: Csobánka etnikai összetétele 1870 és 2011 között (KSH népszámlálási adatok)

A 12330/1945 számú miniszterelnöki rendelet 1945. december 29-én a német nemzetiségűek kitelepítéséről és a vagyonuk zárolásáról határozott. A faluban 1946. februárban kezdték összeírni és kihirdetni a kitelepítendő családok neveét, majd március 15-én indították el az első transzportot Németországba. A kitelepítés során elsőként 650 főt vittek Heidenheimbe, majd néhány nappal később, március 19-én 660 főt Wertheimbe. A község lényegében kiürült, a lakosság 75%-át, 1310 főt hurcoltak el (Leikep, in: Padisák, 2011: 31–34).

Egy személyes történet emlékezete

Térjünk vissza a Wertheimbe hurcolt Turpisz Zsófiához! Ő akkor 13 éves volt, az interjú idején pedig 85. Az első mondatoknál kissé döcögősen ébredeznek a magyar szavak, szabadkozik is Zsófi néni, már nincs kihez szólni, akihez magyarul szólna, mind meghalt már. Pedig szinte mindenkit ismert, akit a vonatra pakoltak, hiszen a családdal, barátokkal, a földijeivel indították útnak őket a végtelen homályba vesző utazásra.

A rendelet előtti idők az emlékeiben nagyon jó időszakként élnek. A tanulás és a játék volt a feladata, nem a költözés. Persze, ahogy Zsófi néni mondja, nagyon más világ volt az, közel sem volt ennyi lehetőség és nem volt túl sok „játszani való” sem. Tanulás után, délutánonként a (mai) József Attila utcai fészker volt a világ közepe, oda jártak bújócskázni és métázni. A második világháborút is itt élték át. A faluban nem voltak harcok, viszont 1945-ben, karácsony másnapján jöttek az oroszok. Össze kellett húzni magukat, szűk lett a hely mindenkinek. Az ünnepek után Petánicsék jöttek át hozzájuk. Ott az apukát bezárták, anyuka meghalt. Három lány maradt utánuk, ők mind Zsófi néniékhez költöztek, nem tudtak volna egyedül élni.

A kisgyermek nézőpontjából a háború nem jelentett nagy ijedelmet, az idősebbeken viszont nagy volt a nyomás. Hallották a híreket, a világ fejleményeit, látták a katonákat. A papája „tót” volt, a szomszédok szerbek, így tudtak valamennyire kommunikálni az oroszokkal. Megtanultak

szlovákul, szerbül, otthon pedig főleg svábul beszéltek. A tanítás javarészt magyar nyelven zajlott, alig néhány órájuk volt németül.

A papa kőfaragó volt, mamája a parasztokhoz járt ki dolgozni. Az életük folyamatos nyüzsgés volt, a hat testvér megtöltötte a házat. Mára csak Zsófi néni maradt, a többiek sajnos mind elmentek már.

Felemlégeti a szomszédokat is, Brunner Guszti bácsi, Dunszt János bácsi és Hajlok József jut eszébe. Marlock Róza nénit is említi, ő már 90 fölött jár. Közben nézem Horváth József Csobánka történetéről írt könyvét. A végén a kitelepítettek teljes listáját közli, huszonöt oldalon át sorolja őket (Horváth, 1996: 237–262). Mindenkit megtalálok benne, aki szóba kerül. Eszébe jut még Kollár Pista bácsi és Kati néni, ők már eltávoztak. Zsigát is említi, de az ő nevére sajnos nem emlékszik.

Szerbek is éltek a szomszédságban. Velicskó Sztankót és Radonykát említi. Ő volt a legjobb barátnője. A barátok védelmet is jelentettek. A világ viharfelhőit így kevésbé érzékelték, a jó kapcsolatok, az összetartás segített a nehéz időszakokban. Amikor hosszú idő után először hazalátogattak Németországból, hozzájuk ment először.

Az igazán nagy kálvária 1946. március 15-én kezdődött számukra. Az első transzport Heidenheimbe vitte a fél falut, majd 19-én jött a másik vonat, amire Zsófi néniéket is küldték. Reggel nyolcra érkezett [Pilis-]Vörösvárról egy lovaskocsi, az vitte őket a pomázi állomásra. A kocsis nagyon részeg volt, a rövid út három órán át tartott. Itt délután 5-ig váratták őket az üres állomáson, ahol nem voltak padok, leülni sem engedték őket. A szerelvény negyvennyolc vagonból állt, egy héten át utaztak, általában éjjel. Nyolcadnapra, hideg, fagyos, téli időben érkeztek meg Wertheimbe, ahol a háború pusztításának nyomai, a romos város és a teljes kilátástalanság várta őket.

Az útra visszaemlékezve Zsófi néni verselni kezd. Ahogy szaval, már nem akadozik a magyar szó. Lélekben talán újra a vonaton van, ahol ezt énekelték, de zenekar helyett csak a vagonok és a sínek zaja kísérte őket.

*„Fájó szívvel elmegyek tovább,
Csöndes kis falum, jó éjszakát.
Jó éjszakát szép szülőházam,
Azt üzente, nincs már boldogság.
Nincs boldogság, csak a szenvedés,
Azt üzente, nincs már epedés.
Nincs epedés, nem is fáj soha,
Azt üzente, nincs már új nyara.
Fájó szívvel elmegyek tovább,
Csöndes kis falum, jó éjszakát.”*

Wertheimben egy kaszárnyában kaptak szállást, Bednárikékkal kerültek egy lakrészbe. Bútor nem volt, helyette szénabálákat bontottak szét, ez volt az ágy és a szekrény is. Idáig érve Zsófi néni kezd fáradni, a szavak is nehezebben jönnek. Ahogy mondja: „*Ich vergesse langsam, langsam már felejték. Szép volna, ha egyszer haza tudnék még menni, akkor jól tudnék beszélni.*” Wertheimben idősoththonban él, ott már nincs kihez szólni magyarul.

Az érkezés után nehéz sorsuk volt, főleg az időseknek, akik nehezebben tudtak alkalmazkodni. A család együtt tudott utazni, bár a papát, mivel szlovák volt, nem utasították ki, neki három gyerekkel a csobánkai házban kellett volna maradni. A kitelepítési rendelet sok családot szakított szét, voltak, akik többé nem láthatták egymást. A vegyes családokat gyakran más-más országokba küldték. A szlovákokat Csehszlovákiába, a szerbeket Jugoszláviába.

A kaszárnyában tizennyolcan éltek egy szobában. Iskola nem volt, így Zsófi néni számára a tanulmányok véget értek a hetedik osztállyal. Jó lett volna legalább a nyolcadikat elvégezni, de dolgozni kellett a túlélésért. A kőbányába jártak, a háború romjainak eltakarításában segítettek. A küzdelmes időszak hat éven át tartott. Úgy érzi, az egyik hazája elveszett, a másik viszont még nem alakult ki, nem találta meg még a helyét. Ahogy ő mondja, máig így érzi, „se itt, se ott”. A sváb és a magyar jár a gondolataiban, a német nyelv eleinte igen nehezen ment. Amikor arról kérdezzük, mi jelenik meg a szívében, amikor a hazára gondol, gondolatban a József Attila utcai házba száll vissza.

A kemény munka egész életén át elkísérte. Dolgoztak a bányában, újjáépítettek, gyógynövényt szedtek. A helyi férfiak nagyrészt odavesztek a háborúban, így férfiak szinte csak az odatelepítettek között voltak. Miután helyreállították a várost, maguknak is építhettek egy kis házat, utána már elhagyhatták végre a kaszárnyát.

Zárásként kérdezem, van-e még harag és keserűség Zsófi néni lelkében. Azt mondja, már nem, nem ez munkálkodik benne. A haza viszont nagyon hiányzik, a ház, a fészker a József Attila utcában.

30 év testvérvárosi kapcsolat

Csobánka és Wertheim között később aktív kapcsolat alakult ki, aminek eredményeként 1992. július 4-én aláírták Wertheim és Csobánka testvérvárosi megállapodását. Akkor még a kitelepítettek generációjának nagyobb része életben volt, a történetek emléke a falu közösségében is nagyobb teret kapott. A távolra sodródott családok, rokonok, barátok, szomszédok kapcsolódását erősítették a találkozók, kulturális és sportesemények, közös programok. Kórustalálkozókat, közös táncesteket, kiállításokat szerveztek, karácsonyfa-állítást tartottak. Az együttműködés fő célja a nemzetiségi hagyományok ápolása és fenntartása, a kultúra megőrzése és gyarapítása, a községből elszármazottakkal való szorosabb, barátságosabb kapcsolattartás volt. Mára ez a szál a sok egyéb teendő

mellett ellaposodott. 2022-ben, a 30. testvértelepülési évfordulón Völgyes József, Csobánka polgármestere Wertheimben elmondott beszédében a hagyományok felfrissítésére tett javaslatot, bízva abban, hogy az emlékezet megőrzése élő kapcsolatként vihető tovább.

Zűrzavaros időszak

A kitelepítés után a falu szinte teljesen kiürült. Az üresen maradt, zárolt, lelakatolt portákon ott maradtak az elhagyott házi- és haszonállatok. A települést a bús, mély csend mellett az éhező állatok vonyítása és sírása járta át. A száműzöttek és állataik emlékét őrzi Markolt György *Égbekiáltó* című szobra, amit a kitelepítés 60. évfordulóján mutattak be, 2006. március 19-én, majd a Fő utcán állítottak fel 2011-ben. A megbékélést, a csendes emlékezést szimbolizáló szobor békétlen körülmények között került a helyére. Elsőként 2011. július 2-án adták át, ám az eseményre nem kapott meghívást a német kisebbségi önkormányzat, a Wertheimbe telepítettek leszármazottai és a csobánkai lakosok sem. A szobor néhány nappal később eltűnt, majd július 30-án újra kihelyezték és felavatták, akkor már az érintettek jelenlétében. A felavatás körülményeiről nem találtam korabeli tudósítást, mi még akkor nem éltünk itt, de a helyi szóbeszédben, a közös emlékezetben élénken él, az évfordulókon megjelenőktől többször hallottam.

Az *Égbekiáltó* című szobor egy kiszakított, kettétört fakérget formáz, ami egyúttal egy stilizált fohászoló embert is ábrázol, aki kettéhasadt testében hordozza a múlt történéseit. Lábaiánál a kitelepítési papírokat szimbolizáló papírtekercsek, sarkaikkal az ég felé mutatva. A kompozíció előtt pedig egy kutya várja a haza már soha nem térő gazdáját. Az alkotás finom részleteiben számos más, a falut és lakosait jelképező szimbólum jelenik meg (Elmer, 2006).

A szobor 2006-os bemutatásánál Walper Ferenc kanonok idézte fel az emlékeket német nyelven. Őt is kitelepítették 1946-ban, majd 1990-ben visszatért Csobánkára. Tapasztalásairól, megéléseiről, az elérhető dokumentációkról 1996-ban könyvet írt *„Minket is üldöztek...” – A csobánkai svábok kálváriájának és kiűzésének dokumentációja* címen.

A svábok távozása után szlovák–magyar lakosságcserére került sor. A szlovákok egy része távozott, majd sok elűzött magyar érkezett Szlovákiából. Az üresen maradt házakba az elcsatolt országrészekről menekülők és nincstelenek jöttek. A lakosságcserét követő egy éven belül a szinte kiürült falu ismét közel 1200 lakosúra duzzadt, immár túlnyomó magyar többséggel (Leikep, in: Padisák, 2011: 43; Horváth, 1996: 199–202).

A házak emlékezete megmaradt, megőrizték a régiek nevét. Ma, nyolc évtizeddel később még mindig sokan a régi családnevekre hivatkoznak, akár az utcanevek helyett is. A beköltözőkre, akár a kitelepítés utániak, akár az azóta eltelt időben érkezettek, gyakran a ház eredeti tulajdonosára utalva hivatkoznak. Hiába ürült ki a porta a kitelepítéskor vagy utána; aki ott lakik, a szóbeszédben sokszor nem önálló jogán jelenik meg, hanem úgy, mint aki Kati néni, Józsi bácsi, Istvánék, vagy

éppen a régi család vezetéknevéhez rendelt ingatlanban él. Erről saját, személyes tapasztalattal is rendelkezem. Bár már öt éve itt lakunk, máig előfordul, hogy egy beszélgetésben, a címünket meghallva, a házunkat eredetileg felépítő, majd úgy húsz évig lakó személy viselt ügyeivel azonosítanak minket. Mi őt nem ismertük, nem találkoztunk vele. A falubeliek hozzá kötődő emlékei viszont, úgy tűnik, hogy beépülnek (remélhetőleg ideiglenesen) a rólunk kialakult képbe is. Az új lakók, a friss beköltözők nem részesei ennek a tudásmezőnek, a régiek emlékeiben azonban élénken szerepelnek a korabeli családok mint a házak megszemélyesítői.

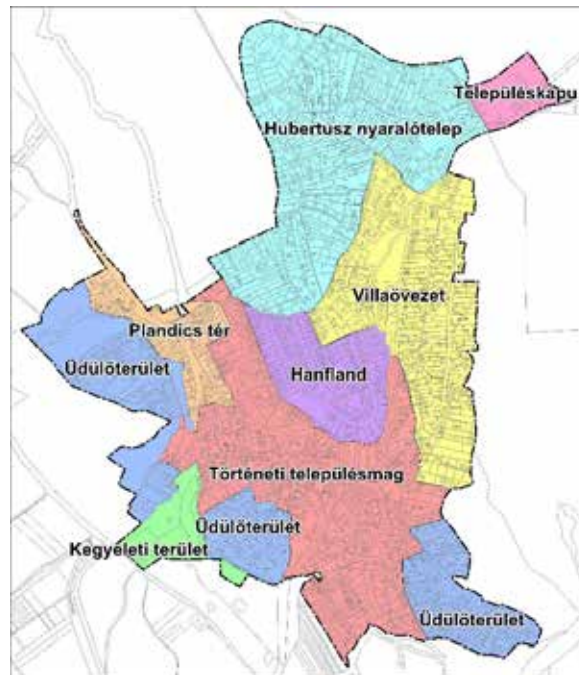
Amikor a helyi lapba egy-egy új cikk kapcsán egyeztetünk, interjút készíték, vagy akár egészen hétköznapi szituációkban találkozom régóta itt élőkkel, beszélgetőtársaim sokszor hamarabb hivatkoznak egy régi család házára, mint akár az utca nevére. Sőt, előfordul, hogy a beszélgetésekben az új család szinte azonosul a régiekkel. Akár úgy, mint „az újak Kati néni házában”, sőt, „új Kati néniék”, „új Istvánék”.

Véleményem szerint ebben az esetben az új lakók homlokzatának olyan elemek is a részévé válnak, amelyeknek a beköltözésük előtt valószínűleg nem is voltak tudatában (Goffman, 1981: 38–52). Az élet színpadán megélt előadás reprezentációja olyan kellékekkel bővül, amelyek a határokat módosíthatják, akár tágítva, akár szűkítve azokat. Egy új településre költözve változik a színtér, majd az új közösségbe integrálódás során változhatnak a „szignifikáns mások”, akik a szubjektum belső magjára formáló hatással lévő viszonyrendszereket hozhatnak be a megélések percepciók terébe (Hall, 1997: 54–55).

Életünk interakciói során új tapasztalásokkal gazdagodunk, ezek eredményei pedig beépülhetnek a „self”, vagyis az énkép alakulásába, képződésébe. Az identitás bizonyos változatlanyságot, stabilitást feltételez, viszont itt olyan identitásképző impulzusok érkeznek, melyek hatására formálódó, vagy – szélsőséges esetekben akár bizonyos fokú azonosulás, illetve azonosítás által – új személyes és kulturális identitás alakul ki (Malinák, 2005: 22). Létezésünk színpada személyközi interakciók színteréül szolgál. Jelen esetben az emlékezet mély hagyatéka hatással van a keretezésre és a kontextusra egyaránt (Peirce, 2005: 29–30).

Etnikai sokszínűség

Csobánkát megismerve fokozatosan tárul fel a település színes, hosszú időre visszatekintő, etnikailag is sokszínű és összetett jellege. Az utcanevek semlegesek (Szőlő utca, Tavasz utca, Hegyalja utca, Gyöngyvirág utca, Borz utca), csak néhány elnevezés utal a színes múltra. Ilyen például a település egyik ősi nevét viselő Borony utca, vagy a mellette lévő Kelta-árok utca.

3. ábra: Csobánka településszerkezete (Örökségvédelmi hatástanulmány)

A település mai területi, valamint részben ehhez kapcsolódóan etnikai felosztását Csobánka Örökségvédelmi hatástanulmánya foglalja össze. Az Ófalu, a történelmi településmag a helységet átszelő Kovács- és Dera-patakok mentén alakult ki. Itt máig a szerbek „rác házai” határozzák meg az utcaképet. Itt található a templomok, a hivatal, és a korábban említett emlékszobor is.

A mai Plandics tér és Szabadsághegy, korábbi nevén Cigányhegy a cigányság lakhelyéül szolgált. Jellemző szakmáik a kőfaragás és a szegkovácsolás (Ladvenicza, 1955: 227–228).

Az Oszoly-hegy alatt található a Villaövezet, ahol a 20. század közepén, a betelepítéseket követő erdőirtások nyomán bővítették a községet újabb utcákkal, ide a később, főleg az 1960–70-es években költözők érkeztek.

A Hubertusz nyaralótelep hegyes-erdős részein kisebb, változatos alakú telkek találhatók. Itt már elkezdődött a lakóövezetté alakulás, de máig sok gyümölcsös, kiskert és hétvégi ház található ezen a részen.

Csobánka legfrissebben belakott része a patak északi oldalán elterülő, korábban elsősorban krumpliföldként hasznosított Hanfland, amit 1989-ben kezdtek felparcellázni. Itt főleg olyanok élnek, akik Budapestre és a környező településekre ingáznak, gyakran a szolgáltatásokat is máshol

veszik igénybe, így a falu napi életében kevésbé vesznek részt (Örökségvédelmi hatástanulmány, 12–13).

A kulturális örökség és emlékezet megőrzése

A Csobánkai Értéktörző és Községépítő Egyesület, a CSÉKE 2004-ben alakult. Fő céljai közé tartozik többek között a kulturális értékek és a hagyományok megőrzése. 2013-ban létrehozták a Fő téren található Helytörténeti Gyűjteményt, ahol az öt nemzetiség viseleteit, könyveit, kulturális lenyomatait mutatják be. Folyamatosan gyűjtik és archiválják a falu múltjából fennmaradt tárgyi emlékeket, fotókat, régi leveleket.

Padisák Mihály, televíziós és rádiós műsorvezető, újságíró szerkesztésében 2011-ben jelent meg a *Mi Csobánkánk* című könyv, amely a kitelepítés emlékezetét és a jelenbe vezető évtizedek feladatait, kihívásait őrizi meg egy, a falu lakói által írt antológiakötet formájában. A kiadvány korlátozott példányszámban jelent meg, mára elfogyott, nem elérhető, így a község hagyatéka iránt nyitott érdeklődők számára kevésbé hozzáférhető.

Élő hagyományként jelenik meg a falu életében az évente megrendezett Öt Nemzet fesztivál. Itt a faluhoz kötődő nemzetek, helyiek és a testvértelepülések képviselői lépnek fel táncos-zenés programokkal.

A napi ügyek közlése mellett az emlékezet megőrzésének fontos felülete a havonta megjelenő helyi lap, a Csobánkai Hírlevél. Ebben írásaimmal én is igyekszem részt venni. Online felületként a Csobánka Online és a Csobánka TV szolgál, amely részben átveszi az újság tartalmát, illetve más, aktuális tartalmakkal is szolgál.

Idegenség és közelség

Csobánka utcáin járva, a zöldségesnél, a postán gyakran hallani a különböző etnikumok szavait. Szokásaik megjelennek a falu rendezvényein, a különböző ünnepkörök alkalmain. Az élő etnicitás viszont véleményem szerint egyre kevésbé jelenik meg Csobánka életében. A kitelepítés után a falu etnikai szerkezete nagymértékben megváltozott, a korábbi sokszínűség helyett a lakosság mára elsősorban magyar anyanyelvűekből áll. Jelentős részüket a lakosságcsere során beköltözők és leszármazottaik, illetve az elmúlt időszakban az agglomerációba érkezők teszik ki. A falu korábbi történetéhez kapcsolódók létszáma erősen csökkent.

Ahogy a településszerkezet vizsgálatánál bemutattam, az elmúlt évtizedekben beköltözők jelentős része kevésbé vesz részt a falu napi életében. Nem igazán van olyan platform vagy lehetőség, ahol az egymás számára jobbra ismeretlen, semleges idegenek tömegei kiléphetnének a saját és az idegen közötti zónából (Feischmidt, 1997: 8). A falu rendezvényein, a testületi üléseken, közösségi alkalmakon általában igen alacsony a részvétel. Megfigyeléseim szerint a megemlékezéseken

elsősorban az idősebbek, régóta itt élők jelennek meg, míg a friss beköltözők által lakott Hanflandon az elmúlt években formálódó közösség eseményeire főleg az új lakók csatlakoznak. Mintha a multikulturalitás egy új, régiek és beköltözők, „őslakosok és gyűttmentek” tengely mentén transzformálna egy új percepció térben. Ez a rétegződés feszültségekhez is vezet, ami igen élesen jelenik meg akár a falu közösségi médiás csoportjában, akár például a közösségi ház rendezvényein.

Az integrálódásnak nincsenek már nyelvi vagy vallási akadályai. A helyi társadalomban megjelenő részkultúrák egyenjogúsága, közös fejlődése viszont nehézségekbe ütközik (Gugel, 2011: 15). Egyes eseményeken, mint például lakossági gyűlés, képviselői fogadóóra, feszült helyzetek alakulnak ki, amik akár komolyabb konfliktusokká eszkalálódhatnak. Ezek mögött tapasztalataim szerint gyakran a moderáció és a mediáció hiánya, az álláspontok megmerevedése áll. A faluban 2023. március–áprilisban is aktív konfliktusok zajlanak, melyek lemondásokat, változásokat hoznak a falu vezetésében, közösségi és kulturális életében. A több dimenzió mentén rétegződő, rendkívül vegyes etnikai és kulturális hátterű lakosság együttélésében véleményem szerint fontos lépés lenne egy olyan közös stratégia megalkotása, ahol a faluhoz kötődő médiafelületeken, rendezvényeken, a közösségi ház eseményein lehetőség adódna viták békés rendezésére, a perspektívaváltásra és a deeszkalációra (Gugel, 2011: 57).

Konklúzió

Csobánka története ma ismét fordulóponthoz érkezett. A lakosság változása, a régi emlékek halványulása kihívásokat jelent a kultúra megőrzése és a békés együttélés terén. A történelemnek ezen a festői szépségű pilisi színpadán sokan léptek már fel. Véleményem szerint fontos feladatunk megőrizni a régiek emlékezetét, megtartani a kultúrát és a hagyományt, hogy gondoskodjunk a folytonosságról, az értékek és a tanulságok továbbörökítéséről. Még elérhető a kitelepítettek generációjának néhány tagja, megőrizhető a történetük, amik a további gyűjtések és elemzések fontos alapjai lehetnek. A narratológia eszköztárával a távolba szakadtak boldogulását, az önazonosság-érzés megtalálását feltárva olyan következtetésekkel gazdagodhatunk, amik a jelen és a jövő alakításának új alapköveként szolgálhatnak.

Felhasznált irodalom

- Bhabha, Homi K. (1999): *DisszemiNáció – A modern nemzet ideje, története és határai*, ford. Sári László, in: Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák III. – A kultúra narratívái*, Budapest, Kijárat, 85–118.
- Bonomi Jenő (1940): *A budakörnyéki helységnevek népies magyarázata*, Budapest, Egyetemes Philológiai Közlöny
- Elmer István (2006): Égbekiáltó – Csobánkán a hatvan évvel ezelőtti kitelepítésre emlékeztek, *Új Ember*, 2006. március 26., 16.
- Feischmidt Margit (szerk.) (1997): *Multikulturalizmus*, Budapest, Osiris
- Goffman, Erving (1981): *A hétköznapi élet szociálpszichológiája*, Budapest, Gondolat
- Gugel, Günther (2011): *Didaktikai Kézikönyv 2.*, Institut für Friedenspädagogik Tübingen
- Hall, Stuart (1992): The question of cultural identity, in: Hall, Stuart – Held, David – McGrew, Tony (eds.): *Modernity and its Futures*, Cambridge, Open University Press
- Hall, Stuart (1997): A kulturális identitásról, in: Feischmidt Margit (szerk.): *Multikulturalizmus*, Budapest, Osiris – Láthatatlan Kollégium, 54–62.
- Horváth Lajos (1996): *Csobánka története*, Csobánka, Csobánka Község Önkormányzata
- Ladvenicza, M. Ilona (1955): A csobánkai cigányok szegkovácsolása, *Néprajzi értesítő*, 37. 227–241.
- Leikep József (2011): A kitelepítés, in: Padisák Mihály: *A mi Csobánkánk*, Budapest, Agroinform Bt.
- Lukács Zoltán Gábor (2021): Sajnos már nem tudok hazamenni, de még mindig azt mondom, hazamegyek – A németajkú lakosság kitelepítése Csobánkáról, *Csobánkai Hírlevél*, 2021. március, 4–5.
- Malinák Judit (2005): A személyes identitás létrejötte a médiakultúra globalizálódásának kontextusában, *Jel-Kép*, 2005/1, Budapest, MTA-ELTE Kommunikációelméleti Kutatócsoport
- Örökségvédelmi hatástanulmány, Településszerkezeti terv és helyi építési szabályzat, 2016. október, tervező: KASIB Mérnöki Manager Iroda Kft.
- Peirce, Charles Saunders (2005): A jelek felosztása, in: Horányi Özséb (szerk.): *A jel tudománya – Szemiotika*, Budapest, General Press
- Walper Ferenc (1996): Csobánka lakosságának vallási struktúrája I: „Minket is üldöztek...” – *A csobánkai svábok kálváriájának és kiűzésének dokumentációja*, Csobánka, Magánkiadás
- Walper Ferenc (2011): Háborús hónapok, in: Padisák Mihály: *A mi Csobánkánk*, Budapest, Agroinform Bt.